

NMM arkeologisk rapport 2026:6

**NORSK MARITIMT
MUSEUM**
Norwegian Maritime Museum

Registrering av kulturminner under vann i Litlehavnsvika

Litlehavnsvika, Lindesnes kommune, Agder
2025259

Pål Nymoen & Tori Falck

© Norsk Maritimt Museum 2026

Forsidefoto: Registrering av skipsfunn. Foto: Pål Nymoen/NMM

Forfatter: Pål Nymoen & Tori Falck

Rapportnummer: NMM arkeologisk rapport 2026:6

Der hvor rettigheter til illustrasjoner ikke er spesifisert tilhører dette NMM. Det må ikke kopieres fra denne publikasjonen ut over det som er tillatt etter bestemmelser i lov om opphavsrett.

Norsk folkemuseum, avd. Norsk Maritimt Museum

PB. 720 Skøyen

0214 OSLO

ORG. NR. 970 010 815

TLF: +47 22 12 37 00

E-POST: fellespost@marmuseum.no

<http://www.marmuseum.no>

ISSN: 1892-5863

ISBN: Kun for trykte rapporter

Kommune: Lindesnes	Fylke: Agder
Saksnummer: 2025259	Navn: Litlehavnsvika
Tiltakshaver: GE Healthcare	Tidsrom for undersøkelsen: 15.06–19.06.2026
Askeladden ID: 89682, 239337, 134997	NMM funnummer: 10290010, 10290036, 10290029
Kulturminnetype: Skipsfunn, havnefunn, ballasthauger	Prosjektleder: Pål Nymoen & Tori Falck
Deltakere NMM: Pål Nymoen, Tori Falck, Morten Reitan	Deltakere MUST: Arild S. Vivås, Christopher F. Kvæstad
Rapport ved: Pål Nymoen & Tori Falck	Kvalitetsikret: Frode Kvalø/30.06.2026

Sammendrag

Norsk Maritimt Museum (NMM) gjennomførte i juni 2026 undervannsarkeologiske registreringer i forbindelse med industrielle planer om utfylling i Grønnevik og Litlehavnsvika. Planen berører flere kjente kulturminner, og målet med registreringen var å oppnå et godt kunnskapsgrunnlag for å utarbeide faglig tilrådning og prosjektplan for dispensasjon fra kulturminneloven. Utfylling av arealet har lenge vært en aktuell plan, og NMM registrerte allerede i 1992 et skipsfunn vernet av kulturminnelovens § 14, skipsfunn, i Litlehavnsvika. Dendrokronologiske dateringer viser at dette skipsvraket kan være fra sein-middelalderen.

Ramslandvågen er et sentralt maritimt område, spesielt definert gjennom den strategiske plasseringen øst for det værharde Lindesnes, Norges sørligste punkt. Litlehavnsvika er en naturhavn med spor etter et mangfoldig maritimt kulturmiljø. Den gjennomførte registreringen bekrefter at det fortsatt finnes fysiske spor etter denne aktiviteten i bunnsedimentene.

Summary

The Norwegian Maritime Museum (NMM) conducted archaeological investigations in June 2026 in connection with proposed industrial land reclamation in Grønnevik and Litlehavnsvika. As the planned development affects known cultural heritage, the investigations were undertaken to establish a robust knowledge base for the preparation of a professional recommendation and a project plan for an exemption under the Norwegian Cultural Heritage Act. Land reclamation in the area has been under consideration for several decades. In 1992, NMM documented a shipwreck in Litlehavnsvika that is protected under Section 14 (ship finds) of the Norwegian Cultural Heritage Act. Dendrochronological analysis indicates that the wreck may date to the Late Middle Ages.

Ramslandvågen is an important maritime area owing to its strategic location in relation to the exposed waters east of Lindesnes. Litlehavnsvika forms a naturally sheltered harbour and preserves evidence of a diverse maritime cultural landscape. The recent investigations demonstrate that physical remains associated with this maritime activity are still preserved in the seabed deposits.

Innhold

1 Innledning: Bakgrunn for undersøkelsen	5
2 Administrativ rapport	6
Tidsrom	6
Deltakere.....	6
3 Gjennomføring	6
Metode og utstyr	6
HMS	8
Innseiling.....	8
Dykking	8
Bunnforhold.....	8
Gjennomføring	8
Registrering av skipsfunn og funn fra kulturlag	9
Registrering av steinalder	9
4 Resultater	11
ID 89682 Båtvrak	11
ID 239337 Skipskjøl	12
Beskrivelse av kjøl	13
Beskrivelse av to sammenhengende klinklagte bord.....	14
ID 134997 Kulturlag	15
Andre registreringer	16
5 Diskusjon	17
6 Konklusjon	18
7 Referanser	20
8 Vedlegg 1-7	21

1 Innledning: Bakgrunn for undersøkelsen

I forbindelse med detaljregulering for Ramslandsvågen industriområde 2, planID 202305, har GE Healthcare AS søkt om dispensasjon fra kulturminneloven (kml) for å kunne fylle ut steinmasser i Grønnevika og Litlehavnsvika ved Ramslandsvågen, Lindesnes (fig. 1). Tiltaket er irreversibelt og vil dekke til hele sjøbunnen i de to vikene. For å kunne gi en uttalelse i saken og komme med en faglig fundert tilråding gjennomførte Norsk maritimt museum (NMM) i juni 2026 en arkeologisk registrering (jf. kml § 9). Målsetningen var å avklare usikkerheter knyttet til både uregistrerte og registrerte kulturminner i vika, noe som var nødvendig for å kunne vurdere kulturminnenes kildeverdi og omfang.

Fig. 1 Kartutsnitt fra Askeladden. Viser sentral plassering av lokaliteten i forhold til Lindesnes. Skjermdump: Askeladden.

NMM hadde på forhånd varslet at det ikke ville bli stilt krav om dispensasjonsvilkår knyttet til registrerte kulturminner i Grønnevika (ID 134977, ID 316167, ID 316169 og ID 100492 – tre ankre og en ballastrøys tildekket av utfylling (Johannessen 2023)). Dette var årsaken til at registreringene gjennomført i juni 2026 kun omhandlet kulturminnene i Litlehavnsvika.

Denne rapporten omhandler gjennomføringen av registreringene og resultatene fra disse. For en grundig kulturhistorisk bakgrunn med fokus på stedets verdi som maritimt kulturmiljø viser vi til Dag Nævestads rapport fra 2017 (Nævestad 2017). Nævestads hovedkonklusjon den gang var at en utfylling i Litlehavnsvika ville *fjerne alle leselige landskapsspor av havna, og det kulturhistoriske innholdet*, med den konsekvens at en slik utfylling burde utløse en grundig undersøkelse av alle sidene av det kulturhistoriske landskapet. Målsetningen med

kml § 9-registreringene denne rapporten oppsummerer, var å legge grunnlaget for å prosjektere en slik undersøkelse (NMM 2025259).

2 Administrativ rapport

Tidsrom

Undersøkelsen ble gjennomført over fem dager, 15. juni til 19. juni 2026.

Deltakere

Undersøkelsen var et samarbeid mellom Stiftelsen Norsk folkemuseum/Norsk Maritimt Museum og MUST/Stavanger Maritime Museum gjennom ordningen IRMAS (Interregionalt marinarkeologisk samarbeid).

3 Gjennomføring

Metode og utstyr

Undervannsarkeologiske registreringer er utstyrskreven og krever et mannskap på minimum fire personer i henhold til Arbeidstilsynets krav om bemanning ved dykkeoperasjoner. MUST stilte med båt med tilstrekkelig kapasitet, egnet som arbeidsplattform for dykkeoperasjonen (fig. 2).

I valg av metodisk innretning og utstyr for registreringene ble det på forhånd lagt vekt på gransking av arkivopplysninger fra tidligere befaringer på stedet, historiske flyfoto samt tilgjengelige sjøbunndata.

I de innerste delene av Litlehavnsvika er det så grunt at sjøbunnen er synlig fra overflaten. Som metode for visuell registrering brukte vi derfor overlatesvømming med snorkleutstyr her. Snorkling ble i tillegg brukt for å bistå dykker med markering av punkt og innmåling på overflaten, samt til kjerneprøvetaking.

Øvrig registrering under vann ble gjort ved dykking med kommunikasjonskabel til dykkerleder i båt. Med utgangspunkt i behovet for å skaffe god og oppdatert oversikt over tidligere registrerte kulturminner ble det lagt vekt på å gjenfinne, avgrense og dokumentere disse. I dette arbeidet ble det dels brukt sondestenger, dels også ved at dykker måtte "føle seg" fram i bunnsedimentene. I en viss grad ble det også fjernet bunnvegetasjon over og rundt funnområder. Dette ble dels gjort manuelt, dels ved bruk av propellstrøm.

Fig. 2 MUSTs båt ble brukt som arbeidsplattform, her fortøyd midt i Litlehavnsvika med propell i gir for å kunne skape en strøm som fører finsedimenter og frilagte algepartier utover i bukta for å bedre sikten. Foto: Tori Falck/NMM

Dokumentasjon av funn og funnsituasjoner ble gjort dels med stillfoto, dels med fotogrammetri. Likeledes ble det samlet bildedata med drone for å lage et ortofoto over hele Litlehavnsvika. Innmåling av funn og avgrensninger av disse ble gjort med CPOS, og hensikten med det var å lage et oppdatert funnkart samt å korrigere tidligere feilregistreringer i Askeladden.

For å undersøke eventuelle lagdelinger i sjøbunnsedimentene og avklare om det fantes horisonter med bevart strandlinje fra eldre steinalder under marine lag, ble det tatt opp kjerner ved bruk av kjernebor. Kjernene ble undersøkt visuelt på stedet.

HMS

Innseiling

For å sikre en trygg innseiling til Litlehavsvika måtte tiltakshaver fjerne bøyesystemet som hindret innseilingen. Bøyesystemet var satt opp for å markere ønsket utfyllingsareal i Grønnevikta iht. plan. Bøyene ble fjernet i løpet av tirsdag 16. juni i dialog med tiltakshaver.

Dykking

Dykkingen ble gjennomført iht. Forskrift om utførelse av arbeidet kap. 26, samt NMMs bedriftsinterne systemer for sikker dykking. Litlehavsvika er grunn og ligger skjermet både for vind og båttrafikk. Været var relativt stabilt og fint, vinden var moderat, og det var gode forhold for sikker gjennomføring av dykkerarbeidet.

Bunnforhold

På tidspunktet registreringene ble gjennomført var sjøbunnen i store deler av Litlehavsvika dekket av ålegras, lurv og tare. Eneste unntak fra dette var et mindre parti innerst i vika der det var fritt for alger og der sjøbunnen besto av åpne partier med sand og småstein ut til ca. kote -1. Rotlaget i tare og ålegressdekkede områder sitter i et løst gytjelag vesentlig inneholdende organisk materiale.

Sikten i vannet var relativt god (3–4 meter vertikalt). Utfordringen med hensyn til sikten oppsto imidlertid raskt så snart vi begynte å berøre og avdekke deler av sjøbunnen for å avgrense lokaliteter. De løse sjøbunnlagene virvlet da raskt opp i vannsøylen og ga svært dårlig sikt.

Ved å sammenligne foto og beskrivelser av bunnforholdene i vika fra de første registreringene NMM gjorde her i 1992 med dagens situasjon er det tydelig at både mengden sedimenter i bunnen og tilgroing med ålegras/lurv har endret seg betydelig. Sedimentopphopningen skyldes mest sannsynlig endrede strømforhold forårsaket av utfylling langs vei nord i vika. Dette ble påpekt i Michael Teisens rapport fra 1992, der han hevder at passasje for vanngjennomstrømning må opprettholdes mellom skjær og fylling, slik at den nåværende biotopen kan bevares (Teisen 1992).

Gjennomføring

Flere typer oppgaver skulle gjennomføres: 1) registrering av steinalder, 2) gjenfinning og statusdokumentasjon av ID 89682 (skipsfunn), 3) gjenfinning og statusdokumentasjon av ID

239337 (skipsfunn), 4) statusdokumentasjon og avgrensning av området som etter Dag Nævestads (2017) registrering ble definert som et kml § 14 kulturlag ID 134997. Kulturlaget omfatter både avgrensede ballasthauger og ansamlinger av gjenstandsmateriale spredt utover i hele vika. Alle disse oppgavene var viktige forutsetninger for å kunne anslå omfanget av en dispensasjonsundersøkelse og vilkårene for denne.

Registrering av skipsfunn og funn fra kulturlag

Relokalisering av tidligere registrerte funn ble gjennomført som dykkeoperasjoner beskrevet i metodedelene. Det ble registrert én ny ballasthaug i tillegg til de tre som allerede var observert i tidligere registreringsprosjekter. Enkelte løsfunn ble samlet inn for nærmere beskrivelse og dokumentasjon på land. Dette gjaldt også kjølen registrert som ID 239337.

Registrering av steinalder

Geologiske og arkeologiske undersøkelser i sørvestre deler av Agder har vist at det etter siste istid foregikk havnivåendringer og at det har vært et såkalt regresjonsminimum (laveste havnivå) i denne delen av Agder i preboreal/boreal tid (9500–6950 f. Kr) (Prøsch-Danielsen 1997). Resultater fra kvartærgeologiske studier og sammenstilling av arkeologiske funn fra eldre steinalder i sjø tilsier at det er et potensial for at det fantes en beboelig strandsone lavere enn dagens strandlinje i deler av Agder (Nymoen og Skar 2010).

Siden det ved tidligere registreringer i området Grønnevika/Litlehavnsvika ikke var gjort registreringer i sjøbunnen med tanke på kartlegging av mulig oversvømt strandsone fra steinalder ble dette tatt med som utredningstema nå.

Erfaring fra steinalderregistreringer under vann i Agder tilsier at en indikasjon på at det finnes boplasspor eller rester av aktivitetsområder i strandsonen er at det kan ligge løse avslag av flint og annen bergart synlig på sjøbunnen. Dette kan være materiale som dels er uterodert fra dagens terreng på land, eller også fordelt rundt fra dypere lag i sjøbunnmassene. De grunneste partiene i Litlehavnsvika ble derfor undersøkt visuelt med tanke på slike funn, uten at det ble gjort noen observasjoner av interesse. Det ble observert en hel del avslag av kvartslignende bergart, men disse var ganske store stykker og er mest sannsynlig rester etter bergverksdrift i tilknytning til vika i moderne tid.

Det ble gjort forsøk på å ta ut kjerneprøve helt inne på kote -0,5 m men her var kun et tynt lag med sand og grusmasser over stein. Noe lenger ut, fra kote ca. -1,5 m var det betydelig bløtere sedimenter og det var mulig å hente opp fire kjerner i en linje utover i vika (Kp1–Kp4).

De fire kjerneprøvene ga ingen indikasjoner på at det finnes rester av tidligere tørt land nede i sedimentene. Kjernene besto vesentlig av homogen brunlig gytje, med små innslag av fluviale sandmasser iblandet skjellrester (fig. 3). Punktene for borp prøvene ble kartfestet i GIS (fig. 4).

Fig. 3 Arild S. Vivås (t.v.) og Pål Nymo studerer sedimenter i kjerneprøve. Foto: Tori Falck/NMM

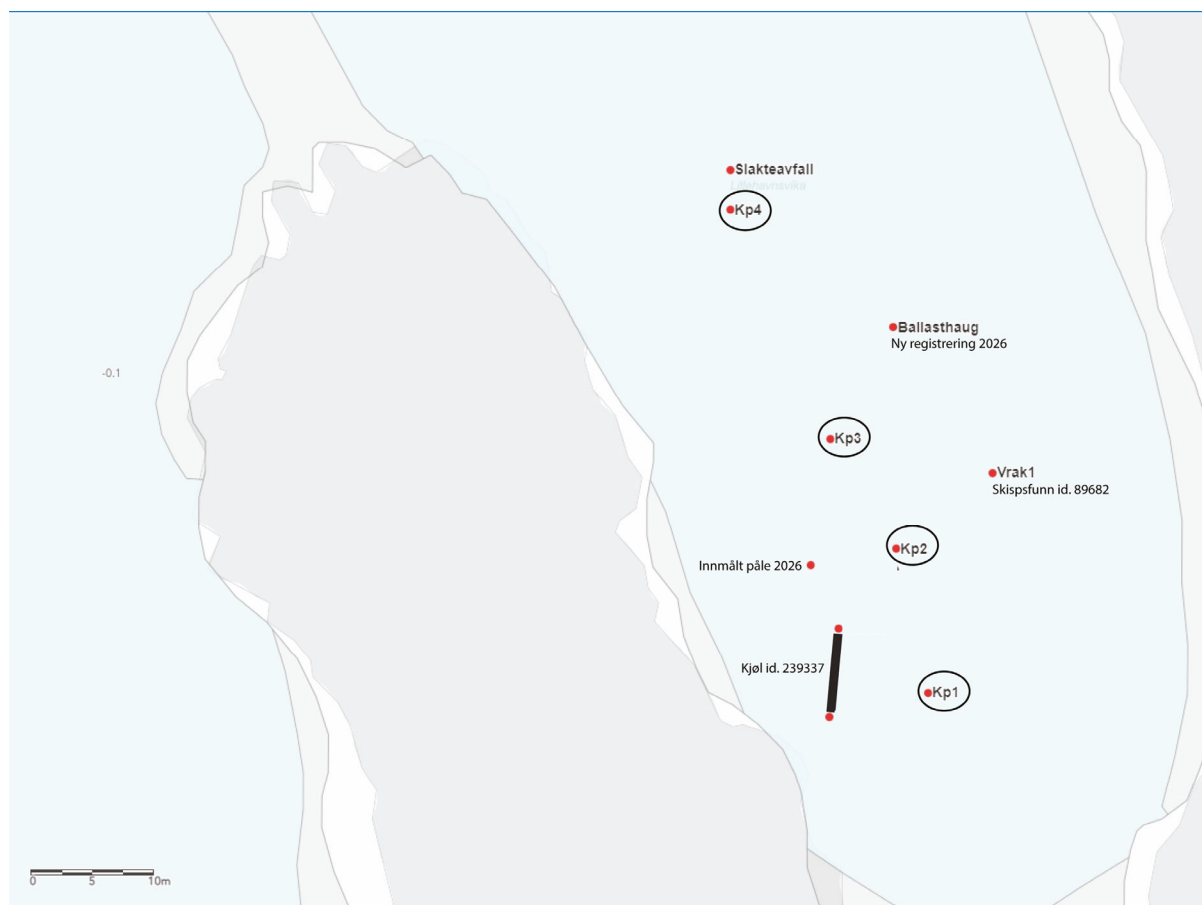

Fig. 4 Kart over innmålinger fra registreringen. De fire kjerneprøvene som er omtalt (Kp1–4) er markert med sirkel. Kartet viser også skipsfunnet ID 89682, kjøl ID 239337, påle, og observert slakteavfall fra kulturlaget. Kart: Arild S. Vivås/MUST, kartet er redigert.

4 Resultater

ID 89682 Båtvrak

På grunt vann innerst i Litlehavnsvika ligger restene av en ca. 6 m lang klinkbygget båt, som første gang ble registrert i 1992 (Teisen 1992), og oppsummert i rapport fra 2017 (Nævestad 2017). Vraket (ID 89682) ligger godt nedsunket i sedimentene, og stedvis ligger det en del stein inne i skroget – så langt er det uvisst om dette er ballast. Vraket er dekket av sedimenter (opptil 50 cm). Ved å kjenne på steinen virker det som om den er kantete, hvilket tilsier at det kan være sprengstein fra fyllingen. Foto fra 1992 viser ikke stein i skroget, og det kan derfor være mulig at steinen er lagt over båten for å holde den på plass etter avdekking.

Virket er tilsynelatende eik i alle deler, kjølen er T-formet, bordene er ca. 30 cm brede og festet til bandene med trenagler, mens bordgangene er klinket med jernsaum og firkantede klinkplater. Da Teisen registrerte vraket, oppga han at det lå flere løse deler fra skroget spredt rundt i et område på ca. 10x10 meter. Ved vår kontrollregistrering i juni 2026 er inntrykket at løse deler fra skroget nå er distribuert over et noe større område, men at hovedskroget med kjøll og bunnstokker ligger intakt slik det gjorde i 1992.

Det avmerkede punktet i Askeladden viste seg å være unøyaktig, og båtvraket ble gjenfunnet ved å gå tilbake til Teisens registreringsrapport, der punktet var avmerket ved hjelp av triangulering. Et område ble ryddet for vekster og mergel ved bruk av propellstrøm fra båten, og dette avdekket spredte løsdeler fra båten. Vi kjenner ikke det totale omfanget av disse delene, men det må tas høyde for i planleggingen av en utgravning.

Det ble gjort en vurdering av om vi skulle avdekke hele det sammenhengende skroget av ID 89682 og vi kom til at dette ikke var tilrådelig da dette i vesentlig grad ville eksponere skrogdelene for nedbrytning av særlig pælemark. Vi valgte derfor å la båtskroget ligge i den beskyttende gytja. Registreringen av løsdeler og innmåling av den sammenhengende skrogdelen gjorde uansett at vi nå har et langt bedre grunnlag for å estimere omfanget av utgravning og etterarbeid.

ID 239337 Skipskjøl

I tillegg til vraket av et klinkbygd fartøy (ID 89682) var det tidligere også registrert noe som var antatt å være rester av skuteseide fra et kravellbygd fartøy. Sjøbunnen i området der dette funnet var koordinatfestet ble undersøkt og delvis ryddet for vegetasjon og sedimenter. Det viste seg at det dreier seg om en 7,43 m lang bjelkeformet kjøll av eik. I kontekst med kjølen lå det en fragmentert rest av to sammenhengende hudbord sammenklinket med trenagler (fig. 5). Opplysningene i våre arkiv om at ID 239337 var en sammenhengende kravellbygd skrogside (der hudbordene ligger kant i kant) må derfor være en feiltolkning og Askeladden er nå oppdatert med ny dokumentasjon.

Kjølen lå på skrå mot land, med akterdelen ut i vika (se vedlegg 3, ortofoto). Kjølen ble tatt på land, oppmålt, beskrevet, fotografert og redeponert.

Fig. 5 Foto av kjølen der den ble tatt på land for nærmere gransking. Akterenden er nærmest i bildet. Foto: Tori Falck/NMM

Beskrivelse av kjøll

L = 7,43 m

B = 15 cm (overside), 10 cm (underside)

H = 31 cm (akter), 17 cm (forut)

Bjelkeformet kjøll. Kjøllen er helt klart kraftigere i det som er tolket som akter. Her er det mye korrosjon fra beslag for feste av stevn og ror. Det har gått bolter inn både fra akter og framover, samt fra siden. Fra oversiden går flere trebolter (4 stykker) som har festet stevnfot/stevnkne fra oversiden og ned i kjøll. Stevindelen som ligger bak kjøllenden er cirka 13x13 cm. Begroing av blæretang på oversiden av kjøllens ene ende viser at denne delen har stukket opp over sedimentene. Ved å legge en tommestokk over enden er vinkelen mellom kjøll og stevn dokumentert (på folie). Denne er målt til 130 grader hellende akter.

«Spunning»: Kjølen har ingen egentlig spunning, men et felt (su) for overlappen til kjølbord som vinkler svakt ut fra bjelken. Sua er ca. 9 cm. Kjølbord er festet med trenagler, 2,3 til 2,4 cm i diameter. Avstand mellom naglene er 15–25 cm. Hele kjølen er dekket med impregnering som minner om det som ble observert på de to klinkbordene funnet like ved.

Forut: Her ender kjølen i en tapp og det er en 6 cm bred nedfelling for et jernbeslag for feste av stevn. Beslaget er festet med spiker og bolt. 25 cm aktenfor enden er det en skråstilt trenagle/bolt. Kjølbord har startet 40 cm aktenfor enden. Hele «spunninga» her er borte.

Beskrivelse av to sammenhengende klinklagte bord

Like ved, øst for kjølen, ble det funnet fragmenter av to sammenhengende klinklagte hudbord i sedimentene (fig. 6). Disse bordene var klinket med trenagler, slik også kjølbordene i den store kjølen har vært. Det ble derfor vurdert som sannsynlig at kjølen og disse to bordene kunne høre sammen. Delene ble tatt på land, oppmålt, beskrevet, fotografert og redeponert.

Bord 1 (øvre) = 84 cm langt, 3,4 cm tykt. Yttersiden er dekket av en ukjent type impregnering, Det kan være vanlig tjære, men dette kunne ikke bestemmes. Lignende impregnering ble observert på kjølen. Det ene bordet med intakt ende er butt. Bordene er nedbrutte og spist av pelekreps og pelemark. Ingen hele bredder er bevart.

Både kjøle og bord ble redeponert etter dokumentasjon, sammen med andre havnefunn vi valgte å ta på land for nærmere undersøkelser. Det er lite som tyder på at det har ligget et større kravellbygd fartøy i vika, men kjølen tyder på at det er dumpet/forlatt et større klinkbygd fartøy, kanskje omkring 12 meter langt.

Fig. 6 To sammenhengende fragmenter av hudbord, sannsynligvis i eik. Bordene er klinket med trenagler (2,3 cm i diameter). Foto: Tori Falck/NMM

ID 134997 Kulturlag

Da NMM gjennomførte en undervannsarkeologisk registrering i Litlehavnsvika i 2006 ble det gravet noen mindre søkesjakter i sjøbunnen langs fastlandsdelen av neset i vikas vestre side. Her ble det identifisert tre ballasthauger delvis nedsunket i sjøbunnen og delvis i marbakken opp mot land. Under graving av søkesjaktene viste det seg at det var deponert et variert gjenstandsmateriale, blant annet tegl, dyrebein/slakteavfall, keramikkjenstander, flint og tønnestaver. Mengde, sammensetning og utbredelse av sjøbunnlag med funnmateriale gjorde at dette ble tolket som et kml § 14 kulturlag (Nævestad 2017: 19).

Ved vår kontrollregistrering i juni 2026 ble det lokalisert nok en ballasthaug med innslag av flintknoller noe lenger ut i bukta enn de haugene Nævestad hadde observert, og i tillegg spredte forekomster av lignende funnmateriale som ble påvist i søkesjaktene i 2006, særlig dyrebein tolket som slakteavfall fra små- og storfe (fig. 7).

Fig. 7 Funn av to bein, hhv. knokkel fra storfe (t.v.) og skalle fra småfe. Begge beinene har skjærespor som tilsier at det er slakteavfall. Foto: Tori Falck/NMM

Ballasthaugene og de funnførende sjøbunnlagene i Litlehavnsvika dekker store deler av området med 2–3 m dybde i vika. Følgelig var den avgrensningen som var gjort for ID 134997 ikke dekkende for kulturlagets utstrekning, og det er nå gjort en oppdatering i Askeladden for utstrekning av funnførende lag.

Kulturlaget med ID 134997 er ikke avgrenset vertikalt i sjøbunnen. Det består av minst fire avgrensede ballasthauger, samt områder på dybder mellom 2 og 3 meter der det ligger konsentrasjoner av et variert gjenstandsmateriale. Det at organisk materiale som dyrebein og deler av tretønner finnes bevart i lagene viser at det er gode bevaringsforhold nede i sedimentene. Lagenes sammensetning og utbredelse gjør at de skal defineres som kulturlag iht. kml § 14.

Andre registreringer

I fjæra innerst i Litlehavnsvika ligger en haug med lys/hvit bergart. Samme haug er synlig både på bilder fra registreringen NMM gjorde i 2006 og på historiske flyfoto (flyfotoserien *Spangereid 1967*, se vedlegg 1). Samme type bergart var synlig i deler av sjøbunnen der vi fjernet vegetasjonen. Det er sannsynlig at dette materialet stammer fra lasting og utskipning av mineraler fra dagbrudd i området.

Teisen (1992) viser til intervju han gjorde med Alf Ramsland som fortalte at det har vært brutt kvarts og feltspat av berget innerst i vika. De fysiske sporene på land etter denne virksomheten er ikke kartfestet, men på ovennevnte flyfotoserie sees det som virker å være et dagbrudd i fjellknausene ikke langt fra Litlehavnsvika (vedlegg 1).

Flere trosser av hamp/tjærebredt tau og en spisset trepåle ble observert i sedimentene i bukta. I tilknytning til dette også korrosjonselementer av jern med kjetting (vedlegg 6, funnliste fra registreringen).

5 Diskusjon

Ser vi samlet sett på resultatene av de arkeologiske registreringene som er gjennomført i Litlehavnsvika fra 1992 til nå, er det ganske påfallende at det er påvist spor etter en rekke ulike aktiviteter. Vi kjenner ikke sikkert til hele kronologien eller detaljene om hvilke historier disse sporene er en del av, men foreløpige dateringer indikerer i hvert fall at det er snakk om en bruksperiode fra middelalderen og fram til godt inn på forrige århundre.

I landskapet rundt og i kantene inntil Litlehavnsvika finnes det bare noen helt få- og unnselige spor. Et lass med kvarts i fjæra, en liten tuft etter et sjøhus, kanskje fra 1800–1900 tallet, og noen bolter i skjæret ved innseilingen, sannsynligvis fra samme periode, og muligens er de spor etter arbeid med kjølhaling og skipsreparasjoner. Foruten dette er det ikke noe som gir et visuelt inntrykk av Litlehavnsvika som en *formell havn*.

Inntrykket av Lillehavn, Norges sydligste havn under Fjeldskår og Våge gårdene, nesten helt ytterst på Lindesneshalvøya, er motsatsen. Her fantes husklynger, fiskemottak og industri, nå mer en ferieidyll. Framveksten av Lillehavn som sted skyldes trolig nærheten til Neset, men først og fremst at det ble reist en beskyttende steinmolo her i 1880-årene (Danielsen 1983).

Lillehavn kan sies å ha rett beliggenhet, men at det måtte landskapsendringer til for å gjøre den fullt operasjonell som formell havn. Det er heller ingenting som tyder på at Lillehavn var en bebygd havn før 1800. Kanskje Litlehavnsvika var forløperen?

Ordsammensetningen *havn* og *vik* i stedsnavnet er begge landskapsbeskrivende ord og i maritimt språk betyr de begge trygg liggeplass for båter. Det kan derfor diskuteres om betegnelsen *uformell havn* er passende for Litlehavnsvika tross få landskapsendringer. Tross spor som vitner om mye og lang tids bruk har det kanskje ikke vært behov for å gjøre store landskapsendringer, rett og slett fordi strategisk beliggenhet og naturgitte forhold gjør den til en så god havn.

Gjennomførte arkeologiske registreringer gir en ramme av kilder egnet til å diskutere og belyse disse spørsmålene nærmere. Metodekritisk skal det sies at registreringene i vika kun har pirket så vidt ned i sedimentene, ved den siste registreringen ble det ikke lagt vekt på graving av søkesjakter i sjøbunnen annet enn uttak av søyleprøver fra noen enkeltpunkt.

Dermed er det så langt en usikker avgrensning av f.eks. kulturlag og eventuelle andre båtrestene nede i sedimentene.

Men oversikten som foreligger gir likevel godt grunnlag til formulering av problemstillinger en nærmere granskning av havnelokaliteten bør kunne innrettes mot å svare på, de mest sentrale spørsmålene er:

- Hvorfor ligger det slakteavfall fra småfe og storfe nede i sedimentene her, er dette – sammen med tønnestav, brekkasje av keramikk og andre løse gjenstander spor etter havnevirksomhet som involverer lokal handel/proviantering og utrustning for sjøfarten? Hva er den bakre dateringen av kulturlagene?
- Hvorfor ligger det en løs kjøll fra et større fartøy inne på grunna her, har den drevet inn av seg selv, eller er det en historie som handler om skipsopphugging/og- eller skipsreparasjoner? Hva er dateringen på denne kjølen?
- Den klinkbygde småbåten, ID 89682, hvorfor havnet den på bunnen i Litlehavnsvika? Når skjedde det, hvor er den bygget og hva ble den brukt til?
- Kvartsforekomstene i sjøbunnlagene og i fjæra: handler det om produksjon og salg av råvarer til industri? Eksempelvis hadde Egersund fajansefabrikk (grunnlagt 1847) behov for råvaren norsk kvarts til sin produksjon (Dalane folkemuseum)?
- Hva er årsaken til at det ligger kjettingrester og trosser i diverse dimensjoner i bunnsedimentene i vika? Har det sammenheng med bruken av deler av vika til kjøllhalingsplass og skipsreparasjoner?

6 Konklusjon

Feltarbeidet med kml § 9-registreringer i Litlehavnsvika ble gjennomført fordi vi så at det som var utført av tidligere registreringer ikke ga tilstrekkelig grunnlag for å utarbeide en faglig tilrådning til den dispensasjonssøknaden som foreligger.

Registreringene ga viktige og supplerende opplysninger om kulturmiljøet i Litlehavnsvika og vi har nå tilstrekkelig oversikt til å utarbeide faglig tilrådning i saken.

På bakgrunn av registreringene har vi gjort endringer i Askeladden. Punktet som markerte funnstedet for ID 89682 ble flyttet til korrekt sted. Kulturlaget, som er rester etter havneaktivitet over lang tid, ble utvidet til å gjelde store deler av Litlehavnsvika. I kulturlaget er det registrert enkeltminner i form av kjøll til båt og avgrensede ballasthauger (4 stykker). Det er antatt at de mest funnrrike delene av kulturlaget ligger lengst nord i vika, i området der Nævestad gravde en prøvesjakt i 2006.

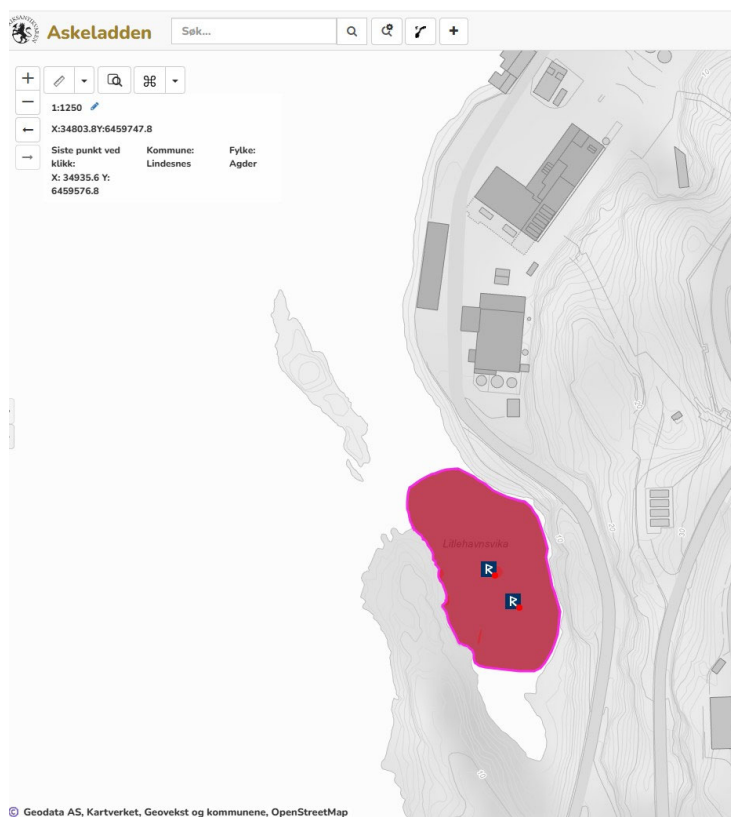

Fig. 8 Skjermdump fra Askeladden med oppdatert informasjon (<https://askeladden.ra.no/>). Se vedlegg 7 for sammenligning med tidligere situasjon.

Som Nævestad også konkluderte i sin rapport fra 2017, er det kompleksiteten i aktiviteten i den lille vika som gjør at stedet utpeker seg som kulturhistorisk interessant. Plasseringen må kunne omtales som særlig strategisk, med tanke på trafikken som har passert det værutsatte Lindesnes over lang tid. Litlehavnsvika har utvilsomt fungert som naturhavn/stopphavn, men sporene tyder også på mer variert aktivitet, knyttet til reparasjon av skip, fiske og steinbrudd. Det er relativt sjelden at man kan følge en slik aktivitet i endring fra middelalderen fram til moderne tid, noe som virker inn på vår vurdering av stedets kulturhistoriske relevans. Denne vurderingen vil derfor legges vekt på i den kommende prosjektplanen som skal ligge til grunn for faglig tilråding og dispensasjonsundersøkelse.

7 Referanser

Dalane Folkemuseum: <https://dalanefolkemuseum.no/artikler/egersundfayancemuseum/potteriet-blir-fajansefabrikk/>

Danielsen, Rolf Kr. (1983). *Lillehavn - stedet som fikk sitt naturlige navn*, Lindesnes avis 19. mars 1983.

Johannessen, J. (2023). 2023318 Rapport. *Ramslandsvågen Lindesnes kommune, Agder fylkeskommune*. (2023:5; NMM arkeologisk rapport). Norsk Maritimt Museum.

NMM 2025259 (26.05.26). Høringsuttalelse til Agder fylkeskommune vedr søknad om dispensasjon fra kulturminneloven ifm planID 202305, behov for kompletterende kml § 9 registreringer.

Nymoen, P. og Skar, B. (2010). Paradis- og andre indikasjoner på sub-marine lokaliteter fra mesolitisk tid langs den norske Sørlandskyst. P.G Norseng (red) Norsk Maritimt Museums årbok 2010, 91-113,

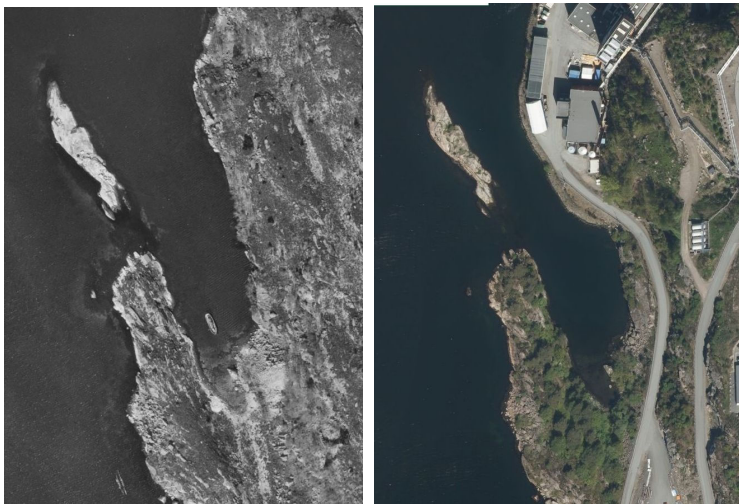
Nævestad, D. (2017). Middelalderhavna i Litlehamnsvik. Lindesnes kommune, Vest-Agder fylke (2017:8; NMM arkeologisk rapport). Norsk Maritimt Museum.

Prøsch-Danielsen, L. (1997). New light on the Holocene shore displacement curve on Lista, the southernmost part of Norway. Based primarily on Professor Ulf Hafstens material from 1955-1957 and 1996. Norsk Geografisk Tidsskrift 51:83-101.

Teisen, M. (1992). *Befaring d. 2.-3.4. 1992. Nycomed, Litlehavnsvika, Lindesnes*. Norsk sjøfartsmuseum. Norsk Maritimt Museums arkiv, funnregistret 10290010.

8 Vedlegg 1-7

Vedlegg 1

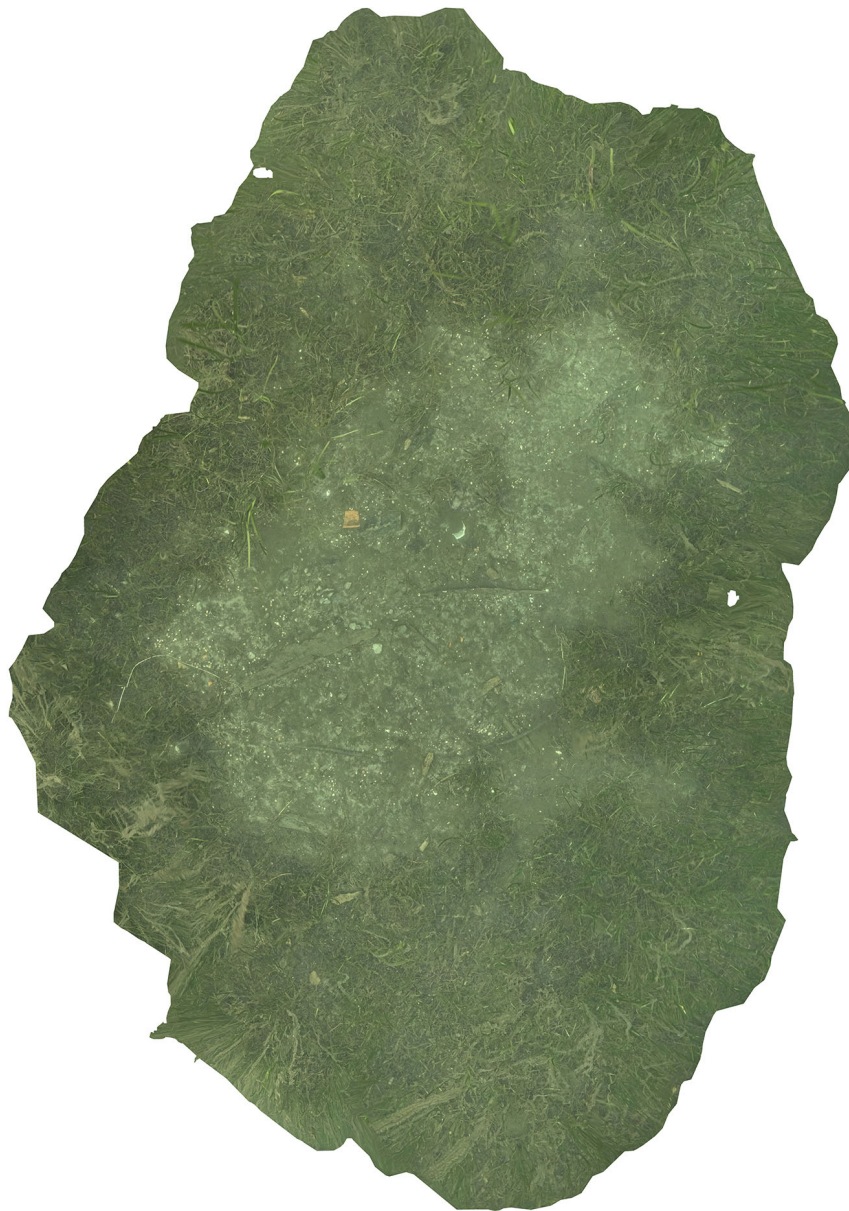

Disse bildene, venstre *Spangereid 1967* høyre nå, illustrerer godt at gjenfylling til vei har medført økt akkumulering av sedimenter og resultert i mindre vannutskifting i vika. (<https://www.norgebilder.no/>)

På flyfotoserien “Spangereid 1967” vises et dagbrudd der det nå er vei / industri, i tilknytning til denne en tuft og en sti ned til stor steinblokk i Litlehavnsvika. Lys steinrøys er et lass med kvarts/feldspat som fortsatt ligger på stedet, og som må være rester av samme historie, dvs nyere tids bruk av havna til utskipning av mineraler. (<https://www.norgebilder.no/>)

Vedlegg 2

Ortofoto viser område hvor vekster og sedimenter er fjernet for å få oversikt over spredte løsdeler.
Fotogrammetri: Pål Nymoen, Ortofoto: Morten Reitan/NMM.

Vedlegg 3

Ortofoto viser kjølenes funnsituasjon etter at sedimenter er fjernet. Fotogrammetri: Tori Falck. Ortofoto: Morten Reitan/NMM.

Vedlegg 4

Detalj av sjøbunn renset for vegetasjon med deler av en trosse synlig. Den er skjøtet med et tjærebredt taug som går dels over båtvraket (ID 89682). Samme trosse er synlig på Teisens dokumentasjonsfoto tatt i 1992. Foto: Pål Nymoen/NMM

Vedlegg 5

Ortofoto laget med drone. Dagens situasjon i Litlehavnsvika. Arild S. Vivås/MUST

Vedlegg 6

Liste over løsfunn fra kulturlaget i Litlehavnsvika:

1) To sammenhengende fragment av bord, sannsynligvis i eik. Bordene er klinket med trenagler (23 mm i diameter).

Bord 1 (øvre) = 84 cm langt, 3,4 cm tykt. Yttersiden er dekket av en type impregnering, ukjent, noe annet enn vanlig tjære? Det ene bordet med intakt ende er butt.

2) Rullestein. Trolig fra ballast.

3) Korrodert kjetting.

4) Påle, lyst treverk. Stod rett ned i massen ved vrak 1. Lengde = 81 cm. Diameter 8 cm. En lignende påle ble funnet ved vrak 2.

5) Tauverk. Fire kordeler og en i midten. Diameter = 50 mm (cirka).

6) Rullestein fra avgrenset ballastrøys. Punktet er kartfestet (GIS). Beskrivelse av ballasthaug: Vannrulla små og knyttnevestore stein. Haugen er cirka 4 m i diameter. Flat, stikker opp og ligger nede i gytja. Haugen bør få egen ID, enten som enkeltminner eller del av kulturmiljø.

7) Bein fra småfe fra kulturlag. Funnet er tatt inn.

8) Taukveil, 1,5 cm i diameter.

9) Jernting, korrodert. Firkantet plate, sirkel inni? 34x26 cm, sirkel 23-24 cm diameter.

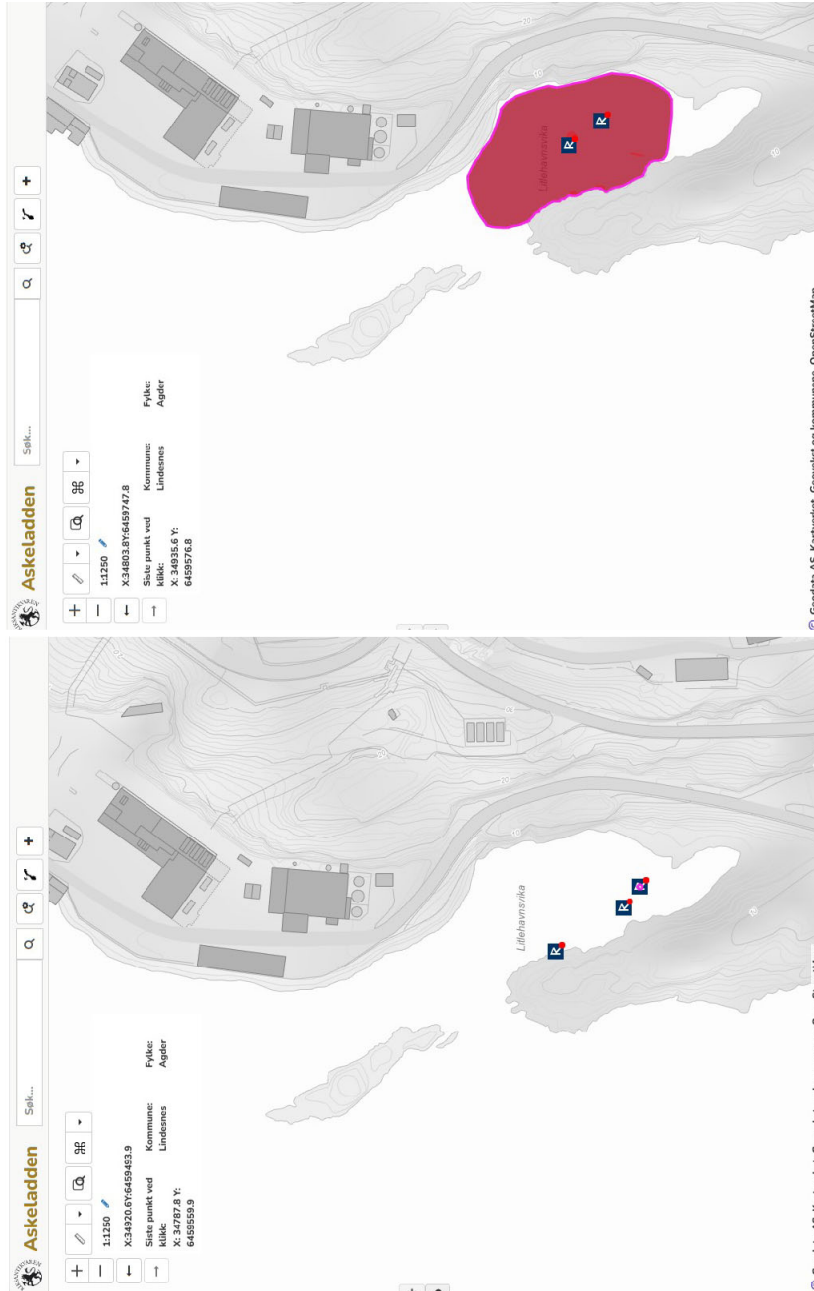
10) Trolig et tønnelokk. Nåletre. Spor etter sirkelsag. L=43 cm, B=13,5, T=2,2 cm.

11) Slakteavfall, skalle fra får (?) Løsfunn fra gytja nær vrak 2.

12) Slakteavfall, storfe. Løsfunn fra gytja nær vrak 2.

13) Kjøl. 7,43 m lang. Beskrevet i rapporttekst.

Vedlegg 7

Sammenstilling av gammel og ny situasjon i Askeladden. Lokalisering av skipsfunnet ID 89682 er flyttet. Kulturlaget/havneområde er gjort om til polygon som dekker større areal (ID 134997-1). Fire ballsthauger samt kjøll (ID 239337) er lagt inn som enkeltminner i kulturlaget.

Norsk folkemuseum, avd. Norsk Maritimt Museum
PB. 720 Skøyen
0214 OSLO
ORG. NR. 970 010 815

